

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:4 • 2002

Analytisk historia om tillväxt – reflektioner kring Lennart Schöns *En modern svensk ekonomisk historia* Av Lars Herlitz

Ett halvsekel har gått sedan Eli Heckscher avslutade sin svenska ekonomiska historia. Den blev i viss mån ofullbordad. De stora volymerna om Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa avslutades 1949 med 1700-talet. En kortversion hade utgetts 1941 under rubriken *Svenskt arbete och liv från medeltiden till nutiden*. De två här tillfogade kapitlen om 1800- och 1900-talen uttrycker sin författares distinkta åsikter. Men de hade avgjort mindre forskningsunderlag än vad som fanns för tiden 1500 till 1800. Sätillvida fyller Lennart Schöns arbete om tillväxt och omvandling under två sekel en lucka som nu varit kännbar i drygt femtio år. Det har också titeln en modern svensk ekonomisk historia, och kanske med avsiktlig mångtydighet. Säkert för att det handlar om "modern historia". Sannolikt medvetet modernt i förhållande till Heckscher. Möjligen också modern i motsättning till den postmodernism, som annars inte lämnat en trendkänslig historieskrivning oberörd?

Historism och positivism

Växlingsrikt har förhållandet mellan historia och samhällsvetenskap varit. Politologi, sociologi och ekonomi har alla tre sprungit ur 1600- och 1700-talens funderingar om samhällets ursprungshistoria, med Hobbes, Pufendorf, Mandeville och skottarna (Ferguson, m fl) som idégivare. Men när historia som akademisk disciplin växte fram under 1800-talet, tog det nya ämnet ilsket avstånd från varje form av "pragmatisk historieskrivning". Den ranke-ska ortodoxins inflytande nådde sin höjdpunkt vid mitten av 1890-talet. Det kännetecknades av två huvudprinciper. Å ena sidan prioriterades politikens och särskilt den nationalstatliga utrikespolitikens historia. Underordnade

Professor Lars Herlitz (1929–2001) var verksam vid institutionen för ekonomisk historia i Göteborg åren 1958–1973. Han disputerade 1974 på den banbrytande avhandlingen *Jord-egendom och ränta*. 1973–1976 var han universitetslektor i Roskilde och Aalborg och 1976–1978 professor i ekonomisk och social historia vid sistnämnda lärosäte. Därefter tjänstgjorde han som professor vid ekonomisk-historiska institutionen i Göteborg till 1994.

särintressen fick tillvaratas av t ex rättshistoria och kyrkohistoria, medan kulturhistoria och ekonomisk historia misstänktes för materialistiska böjelser. Å andra sidan bannlystes alla försök att sammanföra olika aspekter på det historiska förloppet till strukturella eller kausala helhetssammanhang. Särskilt förhatliga var därav uppbyggda stadier i den historiska utvecklingen liksom härledningar av politiken ur ekonomiska och sociala faktorer.

Under 1900-talet var trenden länge den motsatta. Flera generationer historiker tog sig för att skildra sociala sammanhang och pröva samhällsvetenskapliga förklaringar, ibland i strid med en så småningom detroniserad konservatism. Den allmänna trenden tog sig välkända nationellt säregna uttryck i t ex Frankrike, Danmark och Tyskland. Ett internationellt inslag var den ekonomiska historiens emancipation. Blandningen av generella drag och nationella särdrag antyder en gemensam drivkraft för hela denna strömning. Tiden ställde utvecklingsfrågorna på sin spets. Historikerna kunde inte längre skjuta ansvaret för de historiska erfarenheterna av samhällsutveckling och samhällsförändring ifrån sig. Marx hade för historisterna varit en skråpuk att skrämja med, men den materialistiska historieuppfattningen blev efter hand en oundviklig provokation. Mycket av 1900-talets samhällsorienterade historieskrivning inspirerades av marxismen eller hade tydliga ambitioner att erbjuda alternativ till den.

Historiens slut omkring år 1990 satte punkt för dessa ambitioner. De hade då undergrävts åtminstone i ett årtionde. En upplösande faktor var de positivistiska samhällsvetenskapernas traditionellt avväjande hållning till historien. Mest positivistisk och a-historisk var den nyklassiska nationalekonomin. Ekonomisk historia var såtillvida, sina möjligheter till trots, ett särskilt problematiskt företag. Så hade den också upplevts av Heckscher under hela den tid fram till 1900-talets mitt då han i ganska ensamt majestät företrädde det nya ämnet i Sverige.

Fausts slitningar

Heckscher hade i sina formativa år läst historia för Harald Hjärne i Uppsala. När han i *Historisk tidskrift* 1904 presenterade några antydningar om den ekonomiska historien, var hans synsätt i hög grad dikterat av historistisk ortodoxi. Utgångspunkten var att de sociala och kulturella villkorens ständiga föränderlighet gav kunskapen om samhälle och kultur en historisk relativitet som skilde den i grunden från naturvetenskap och matematik. Den politiska ekonomins klassiska skola, som Heckscher växelvis kallade ortodox och libe-

ral, var ett barn av upplysningen och som sådant helt främmande för en historisk ansats. Därav dess doktrinarism. Därav också dess blindhet dels för begreppet utveckling, dels för begränsningen av den egna doktrinen giltighet till de senaste årtiondenas samhällsförhållanden. Och dessutom för andra alternativ till den fria konkurrensens regim än Robinsons naturtillstånd. Den ekonomiska historien hade därför växt fram i opposition mot den klassiska politiska ekonomin. Cunningham, Ashley och Schmoller var dess banérförare i striden mot Smith och Ricardo, McCulloch och Cobden, Say och Bastiat. Heckscher ville rent av att den till skillnad från kulturhistorien skulle erkänna betydelsen av *Haupt- und Staatsactionen* och personligheternas dominerande roll i historien. En av dess huvudgrenar, den ekonomiska politikens historia, handlade ju om statens målmedvetna handlande, som här bars upp av stora män som Colbert, Pitt och Bismarck.

På sin artikels sista sidor gjorde Heckscher emellertid en tvärvändning som innebar långtgående medgivanden till en helt annan ståndpunkt. Ekonomin, konstaterade han, var den mest komplexa och mest mekaniska av samhällsvetenskaperna. Faktorerna grep in i varandra som kuggjul. Den klassiska ekonomin jämförde med rätta sin organisation med ett väldigt maskineri, vars resultat rent av kunde förutsägas. En detaljanalys av hur varje skruv, hjul eller bult hade uppstått kunde inte bidra till svar på frågorna om hur maskineriet blivit en helhet, hur det fungerade och vad som utträttades med denna funktion. En extremt historisk behandling av ekonomin skulle därför missa en huvuduppgift för vetenskapen, nämligen den att presentera hela det ekonomiska livets sammanhang med dess samverkan och interaktion mellan alla dess faktorer. En växande funktionalistisk förståelse av ekonomin gör alltså sina krav gällande gentemot den historiska relativismen. Heckscher drog salomoniska slutsatser. Ekonomisk historia kunde nog inte ersätta vare sig ekonomi eller historia. Däremot kunde den bli antingen en del av båda eller en förbindande länk mellan dem.¹

Till denna ambivalens skulle Heckscher komma tillbaka gång på gång. Den ekonomiska historiens vetenskapsteoretiska problem blev efter hand preciserat. Det första avgörande steget blev att tillerkänna den ekonomiska teorin både outhärlighet och generell giltighet. Med teorin avsågs då den allmänna principen om anpassningen av medel till mål, av tillgång till efterfrågan. Ur denna allmänna uppgift kunde prusbildningen härledas som den mest effek-

1. Eli F Heckscher, "Ekonomisk historia. Några antydningar", *Historisk tidskrift*, 1904, s 167–198.

tiva anpassningen. Men inte som den enda möjligheten. Efterfrågan kunde begränsas och tillgångarna allokeras på andra sätt, t ex genom ransonering. Den ekonomiska historien hade då att visa hur tillgång och efterfrågan kunde balanseras utan priser. Alternativt kunde den visa om de lösningar som den historiska litteraturen angav var ekonomiskt möjliga. Kritiken gick nu ut på att den moderna ekonomiska teorin arbetade med ett stort antal förutsättningar rörande sociala organisationer och mentala dispositioner – såsom rättsregler, transportsystem, prisnoteringar, organiserade marknader, samt förmåga att beräkna, att skaffa information och att bevaka egenintressen – men ändå underlät att klargöra alla dessa antaganden för sina läsare och ibland också för sig själv. Denna underlåtenhetssynd gavs nu skulden för den klassiska teorins doktrinarism. I gengäld måste den ekonomiska historien arbeta med en allmängiltig teori i förening med explicita förutsättningar om sociala förhållanden och mentaliteter eller mentala kapaciteter. Utvecklingen av dessa förutsättningar kunde teorin inte förutsäga. De måste specificeras på basis av historisk undersökning. Det kunde då se ut som om äldre tiders förhållanden måste förklaras med en annan teori än den för nutiden giltiga.²

På 1930-talet diskuterade Heckscher sin vetenskapssyn i termer av teorins allmängiltighet och de växlande premisserna. Den allmängiltiga teorin såg han främst som en heuristisk princip. Lyckades man göra den så allmängiltig så att den täckte alla tänkbara förutsättningar, så var det premissernas växlingar som skapade ekonomins förändringar och historia. Byter man ut premisser mot *constraints* eller institutioner så är man nästan framme vid Douglass Norths definition av den ekonomiska historien från år 1978. Skillnaden är att medan North då signalerade en ekonomisk teori för institutionernas utveckling, så uteslöt Heckscher varje teoretisk behandling av sina premisserns historia. Max Weber hade visserligen presenterat en generell behandling av hur det ekonomiska problemet lösts på olika sätt i olika kulturkretsar. Den ville Heckscher kalla ekonomisk sociologi och skilja noga från den historiska beskrivningen av premissernas förändringar över tiden.³

I det sena 1930-talet skärpte Heckscher på nytt sin kritik av den ekonomiska teorin. Vare sig den kallade sig statisk eller dynamisk så ignorerade den de ständigt pågående förändringarna av det sociala livet i dess helhet och deras konsekvenser för det ekonomiska livet. Teorin hanterade sådana för-

2. Eli F Heckscher, *Ekonomi och historia*, Stockholm 1922, s 13–19, 24ff.

3. Eli F Heckscher, Den ekonomiska historiens aspekter, i Eli F Heckscher, *Ekonomisk-historiska studier*, Stockholm 1936, s 13ff; D North, "Comments", *Journal of Economic History* 1978:38.

ändringar som nya förutsättningar, fastän de utan tvivel påverkades av själva ekonomin. Den var alltså uppenbart ofullständig och dessutom avgjort mindre användbar för att förklara det verkliga livet, särskilt i tider av snabb social förändring. En historisk ansats å sin sida beaktade föränderligheten genom att studera hur det ekonomiska livets premisser ändrades med återverkningar för det ekonomiska livet. Men teorin kunde inte utsträckas till att omfatta också det sociala livets förändringar. Ingen hade hittills lyckats ge mening åt en teori om den allmänna samhällsutvecklingen. Det gällde då att i stället studera något annat än teori vid sidan av det teoretiska arbetet. Av de ekonomiska teoretikerna borde man kräva medvetenhet om begränsningarna av den uppgift, som de i bästa fall betraktade som sin. De borde också ha förståelse och god kännedom om vad ett historiskt studium av det ekonomiska och allmänna sociala händelseförloppet skulle betyda för deras eget strängt begränsade arbete.⁴

Heckscher levde i förvånande hög grad som han lärde. I hans stora svenska ekonomiska historia, som började med Gustaf Vasa och nådde fram till 1815, föranleder den heuristiska principen samma disposition för vart och ett av de tre århundradena. Befolkningen inleder som representant för efterfrågan. Så följer näringarna ordnade efter deras vikt för folkförsörjningen och alltså med jordbruk, järnhantering och annat skogsbruk främst. När Heckscher sedan i sin mer översiktliga *Svenskt arbete och liv* får anledning att disponera en framställning av 1800-talet, så inleds den med järnhantering samt trävaru- och annan industri, medan befolkning och jordbruk hamnar sist, efter handel, kredit- och penningväsen. Det är nu en internationell efterfrågan som genom utrikeshandeln når Sveriges komparativa fördelar i malmer och skog. Vad gäller de för århundradena specificerade premisserna är de inte bara olika utan också inkommensurabla. 1500- och 1600-talen präglas av inrespektive utåtriktad maktpolitik med därtill hörande natura- respektive penninghushållning. 1700-talet å sin sida erbjöd ökad andlig livaktighet och mer nyttoinriktad sinnesförfattning i förening med jordbruksexpansion och blygsamma mått av välståndsökning och social förändring, medan 1800-talet gavs prägeln av liberalism, tekniska förändringar och idéer som tack vare kommunikationerna kunde gå på sina egna ben.⁵ Dessa premissernas väx-

4. Eli F Heckscher, "Nutidssamhällets utvecklingstendenser", *Ekonomisk tidskrift* 41, 1939, s 31f.

5. Eli F Heckscher, *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*, del 1, *Före frihetstiden*, bok 1, *Medeltidshushållningens organisering 1520–1600*, Stockholm 1935, s 11–20; *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*, del 1, *Före frihetstiden*, bok 2, *Hushållningen under internationell påverkan 1600–1720*, Stockholm 1936, s 269–298; *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*, del 2, *Det moderna*

lingar medgav förstås inga generella förklaringar; Heckscher gendrev fö gärna ekonomiska bestämmningar av politik och idéer. Medeltidens förening av ekonomisk partikularism med politisk och kyrklig universalism visade, ställd mot 1800-talets internationella ekonomi och politiska nationalism, att utvecklingens olika sidor kunde följa olika vägar och att ekonomin inte var så utslagsgivande för det hela som man ofta framställde den.⁶

Nya förutsättningar

Halvseklet har medfört nästan överväldigande skillnader i målsättningar och avgränsningar. Heckschers ekonomiska historia var i hög grad en hjälpvetenskap. Schön skriver en historia om en utvecklingsprocess, där markanta förändringar skapar stadier, och där såväl förändringarna som stadierna analyseras och förklaras ekonomiskt. Och inte nog med det. Han finner dessutom att de stadier eller strukturcykler, i vilka den svenska ekonomiska utvecklingen indelats, kan synkroniseras ganska perfekt med den politiska historiens indelning i världsordningar:

SVENSKA STRUKTURCYKLER	POLITISKA ORDNINGAR
Jordbrukets omvandling 1790–1850	Wienkongressens Europa 1815–1870
Tidig industrialisering 1850–1890	Integration och imperialism 1870–1910
Industrisamhällets genombrott 1890–1930	Krig och mellankrigstid 1910–1950
Industrisamhällets utveckling 1930–1975	Efterkrigstiden 1950–1990
Det postindustriella samhällets genombrott 1975–	

Synkroniseringen förutsätter att en ny världsordning etableras mitt i en strukturcykel, dvs när en ny struktur stabiliserats.⁷ Ekonomin är i hög grad utslagsgivande.

Sveriges grundläggning, Stockholm 1948, s 16–23; Eli F Heckscher, *Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden*, Stockholm 1941, s 273–283.

6. Heckscher 1941, s 274. Jfr "Materialistisk och annan historieuppfattning", i Eli Heckscher, *Historieuppfattning. Materialistisk och annan. Uppsatser*, Stockholm 1944, s 14f.

7. Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm 2000, s 24, 33f.

En hel del har hänt mellan Heckscher och Schön på ekonomins område. Nya frågeställningar och arbetsfält har införlivats med den ekonomiska teorin. Orden tillväxt och omvandling finns i underrubriken till Schöns bok och bildar också rubriken för dess inledande, programmatiska kapitel. De betydelse och det inbördes samband de nu har var i grunden främmande för Heckscher. Rötterna finns visserligen i 1930-talets diskussioner om kriser och stagnation, men varken dessa eller deras teoretiska och empiriska redskap i den nya makroteorin och nationalbokföringen satte några spår hos Heckscher och blev för resten inte heller allmänt erkända förrän i sällskap med keynesianismens genombrott efter det andra världskriget. Historiska nationalräkenskaper för Sverige från 1860 publicerades redan 1937, men då inte av ekonomihistoriker utan av ekonomer tillhörande Stockholmsskolan.⁸ Utarbetandet av nya nationalräkenskaper från år 1800 har varit den inte problemfria men helt outhärliga förutsättningen för tillväxtberäkningarna hos Schön.⁹

Schön skriver också om något som Heckscher inte nådde fram till annat än översiktligt: en långvarig process av tillväxt. Möjligheten att göra jämförelser, generaliseringar och periodiseringar av varaktiga tillväxtförlopp öppnar sig med insikten om ett nödvändigt samband mellan tillväxt och omvandlingar. Sådana samband beskrevs redan på 1930-talet av Simon Kuznets, men teorin fortsatte tämligen oförtrutet att bygga tillväxtmodeller, där *output* för enkelhetens skull företrädde av en enda vara. Modeller för hur stagnation till följd av produktivitetens utveckling och mättnad kan övervinnas genom produktinnovationer och ändrade konsumtionsmönster kom senare. De visade hur långsiktiga tillväxtförlopp förutsatte upprepade strukturella omvandlingar byggda på interaktiv inläring på produktions- och efterfrågesidan.¹⁰ Schön har en provokativ men lycklig tidigare formulering: tillväxten har inte några gränser, men varje given tillväxtinriktning möter sina gränser.¹¹

Heckschers premisser var i all sin idealistiska prägling ett slags motsvarighet till institutionella restriktioner, som utöver resurser och teknologi begränsar de ekonomiska aktörernas valmöjligheter. Premissernas förändringar var i allmänhet exogena. Historiska undersökningar kunde fastställa dem

8. Erik Lindahl, Einar Dahlgren & Karin Kock, *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1861–1930*, uu 1937.

9. *Historiska nationalräkenskaper för Sverige* (1986–2000).

10. Simon Kuznets, *Secular Movements in Production and Prices: Their Nature and their Bearing upon Cyclical Fluctuations*, Boston 1930; Simon Kuznets, *Six Lectures on Economic Growth*, Glencoe 1959; Luigi L Pasinetti, *Structural Change and Economic Growth: A Theoretical Essay on the Dynamics of the Wealth of Nations*, Cambridge 1981.

11. Lennart Schön, *Elektricitetens betydelse för svensk industriell utveckling*, Vällingby 1990, s 1.

men inte förklara dem annat än i den mån de var underkastade vad som sedan kom att kallas *path dependence*. Det sena 1900-talets nyinstitutionalism erbjuder däremot funktionella förklaringar till institutionella förändringar, i medveten analogi till den analytiska marxismens produktionsförhållanden. Douglass Norths ideala institutionella utveckling är en verkan av marginella förändringar, varmed institutionerna varsamt och smidigt anpassas till nya preferenser och prisrelationer och på så sätt effektiviseras. Som vanligt hos ekonomerna är det Candides värld vi lever i, störd endast av medgivanden att förändringarna också kan påverkas av stridande aktörers olika makt- eller förhandlingspositioner.¹² Också Schön endogeniserar de institutionella förändringarna med hjälp av funktionella förklaringar.

Långa vågor och strukturcykler

Till de nya förutsättningarna hör också delar av de långa vågornas historio-grafi. Utgångspunkten var den ryske ekonomen N D Kondratieff, vars pris- och produktionsstatistiska argument för förekomsten av 40 år långa konjunkturvägor från franska revolutionen till första världskriget publicerades i mitten av 1920-talet. Intresset för Kondratieff -vågorna kan sedan dess sägas ha gått i Kondratieff -vågor, bortsett då från de ståndaktiga renlevnadsmän som alltid stått redo att avvisa de påstådda bevisen för deras existens. Schumpeter förde med sin *Business Cycles* in dem i 30-talsdiskussionen. Under 1950- och 1960-talen, när nationalekonomerna ansåg sig ha bemästrat de stora konjunkturväxlingarna, var det en förolämpning mot professionen att nämna dem.¹³ Men på 1970-talet var de tillbaka igen, nu tillsammans med först försök att synkronisera dem med stora uppfinningar och sedan återupptäckten av Schumpeters innovationssvärmar. Sedan dess har det, alltjämt utanför renlevnadsmännens numera trängre krets, utvecklats en betydande konsensus kring existensen och karaktären av fem Kondratieff-vågor från sent 1700-tal till sent 1900-tal. Christopher Freeman i Sussex presenterade 1989 de med Schöns mest jämförbara perioderna, som han här kallade "teknokonominiska paradigmen" (i anslutning till Carlota Perez) eller "tillväxtsätt": "tidig mekanisering", "ångkraft och järnvägar", "elektrifiering och tung indu-

12. Douglass C North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge 1990, kap 9ff.

13. I sin efterskrift till den svenska översättningen av Hubermans *Man's Worldly Goods* hade Bo Gustafsson modet att med stöd av Kondratieff-vågorna förutsäga en kris ca fem år senare. Han fick ganska rätt men tillade ändå: Detta kan vara ekonomisk astrologi. Leo Huberman, *Människans rikedomar*, Stockholm 1965, s 275.

stri", "fordism och massproduktion" och "information och kommunikation".¹⁴

En jämförelse mellan Freemans och Schöns beskrivningar av de fem strukturerna uppvisar intressanta likheter och skillnader. Freemans översikt avsåg den kapitalistiska världsekonomin. Schön avser den svenska utvecklingen men i dess internationella sammanhang. De svenska särdragen är tydliga. För 1800-talet betingas de av att Sverige fram till seklets slut förblev ett jordbrukssamhälle vars produktion i ett vattenkraftsrikt land berördes jämförelsevis lite av ångkraften. På 1900-talet har vi elkraften och freden. Detta till trots är överensstämmelsen stor. Den beror inte på inbördes beroende.¹⁵ Däremot är både Freeman och Schön beroende av den sagda consensus rörande hur industrialismen kan periodiseras som efterhand utvecklats ur Kondratieff -diskussionen för att sedan bekräftas också av författare som Landes och Rostow.¹⁶ Dess huvuddrag med de två industriella revolutionerna – bomullsindustrins samt motorens och stålets, följda av järnvägarnas tid respektive fordismens – är bärande både hos Freeman och hos Schön. De har tydligen hävdats som allmänt användbara för klassificeringen av industrialismens innovationer.

Därav följer inte att förändringsprocessen tolkas på samma sätt. En viktig skillnad framträder redan i förhållningssättet till våg-metaforen, som bevaras av Freeman men släpps av Schön. Kondratieff -vågen identifieras och byggs upp av sin uppgångs- och sin nedgångsfas. Freeman finner nedgångarna i 1840-talets hårda tider, i det sena 1800-talets och 1930-talets stora depressioner och i den strukturella anpassningskrisen efter 1975, medan de förutgående uppsvingen hänförs till den industriella revolutionen, de viktorianska decennierna kring 1800-talets mitt, la belle époque fram till första världskriget och guldåldern 1950–1975. Lägg märke till att fordismens nedgångsfas på så sätt måste få plats efter 1975 och därmed sammanfalla med en strukturell anpassningskris! Schöns strukturcykel är däremot hopsatt av en omvand-

14. Nikolai D Kondratieff, "Die lange Wellen der Konjunktur", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1926; Joseph A Schumpeter, *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, New York 1939; Gerhard Mensch, *Das technologische Patt. Innovationen überwinden die Depression*, Frankfurt am Main 1975; Alfred Kleinknecht, Long Waves, "Depression and Innovation", *De Economist*, 134:1, 1986, s 84–108; C Freeman, "The third Kondratieff Wave: Age of steel, Electrification and Imperialism", i Jan Bohlin (red), *Samhällsavetenskap, ekonomi och historia. Festskrift till Lars Herlitz*, Göteborg 1989.

15. Schön, som kunde haft, har inga referenser till Freeman.

16. David S Landes, *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge 1972; Walt Whitman Rostow, *The World Economy: History and Prospect*, London 1978.

lingsfas och en rationaliseringsfas, och omgärdas av strukturkriser. I omvandlingsfasen har produkter, teknik och produktionsstruktur förnyats och med dem institutioner och ekonomisk politik, medan rationaliseringsfasen utnyttjar förnyelsens tillväxtkapacitet fullt ut under mer stabila förhållanden. Mest påtagligt skiljer sig här Schöns rationaliseringsfas från Kondratieff-vågens nedgångsfas. Den senare är vanligtvis beskriven som präglad av tätare och djupare kriser och lägre tillväxttakt. Schön förbereder noga sina läsare på att andra delen av hans strukturcykel delvis har en väsensskild karaktär. Tack vare rationaliseringsfasens stabilitet och ökade löneandel har konsumtion och marknad växt och nya livsmönster uppkommit. 1880-talet har liksom 1920-talet och 1960-talet varit glada decennier.¹⁷ Freeman har liksom flera av Kondratieff -vågornas efterkrigsförfattare sett mellankrigstiden i dess helhet som nedgångsfasen i den tredje Kondratieff -vågen. Schön däremot har lagt en strukturcykelgräns vid år 1930. 1930-talskrisen har såsom strukturkris inlett fordismens fjärde strukturcykel. 1950 avgränsar dess omvandlingsfas från rationaliseringsfasen. Med en ny strukturkris från 1975 ger den plats för mikroelektronikens femte strukturcykel.

Vad betyder dessa skillnader för tillväxtteorin? Den gemensamma utgångspunkten är Schumpeters innovationssvärmar. De förklarar utvecklingens diskontinuitet, varför strukturer skapas och varför de avlöser varandra efter att ha uttömt sina möjligheter. Vad konstituerar då anhopningen? Beteckningen tekno- ekonomiska paradig uttrycker att strukturernas mönster eller stilar formas inte bara av teknisk kunskapsutveckling utan också av relativ pris- och kostnadsutveckling. I varje sådant mönster kan man då finna insatsfaktorer som spelar en nyckelroll och då kännetecknas av tydligt och starkt fallande priser, ett långsiktig säkrat utbud, och potentiell användbarhet över stora delar av ekonomin. Exempel på sådana nyckelfaktorer var elektroniken i den femte, oljan i den fjärde och det billiga stålet i den tredje Kondratieff-vågen. De bärande branscherna inom ramarna för dessa mönster var de som kunde intensifiera användningen av nyckelfaktorn eller substituera den för andra faktorer, och vars utveckling då kunde erbjudas externaliteter av lämpliga infrastrukturer och institutioner. Freemans tekno- ekonomiska paradig karakteriseras alltså främst av sina nyckelfaktorer och bärande branscher.

17. Schön 2000, s 24, 27. Däremot borde rationaliseringsfaserna bevara den tendens till fallande prisnivå som finns hos Kondratieffs nedgångsfaser men som inte stämmer så bra för guldåldern 1950–1975.

Motsvarigheten för Schöns strukturcykler heter utvecklingsblock. Begreppet är hämtat från Erik Dahmén, tidig svensk schumpeterian, som bl a insåg förekomsten av inbördes beroende och komplementaritet mellan olika ekonomiska aktiviteter och betydelsen därav för förståelsen av Schumpeters innovationssvärmar. Eftersom komplementaritet kan förklara både tröghet och anhopade förändringar – ungefär som tystnad och *race* är två sidor av samma opportunism i massmedias nyhetsförmedling – tycks begreppet kunna fylla sin uppgift ganska perfekt. Möjligen kan man efter viss eftertanke börja undra om inte komplementariteten som företeelse är mycket vanlig, om inte intrycket av nyupptäckt i någon mån ska tillskrivas ekonomernas preferenser för den perfekta konkurrensen som gjort dessa beroendeförhållanden lika anstötliga som andra externaliteter, och om inte vissa dimensionskrav borde formuleras för att öka teorins prövbarhet. Schön har ju frigjort sig från att behöva identifiera fem Kondratieff-vågor av långa upp- och nedgångsfaser. Hans uppgift har i stället blivit att visa hur lika många strukturer med säregna komplementaritetsförhållanden har växt fram i omvandlingsfaserna och uttömt sina möjligheter i rationaliseringsfaserna. Schöns utvecklingsblock är oftast väl argumenterade. Men frågan om enhetliga operationella kriterier på strukturförändringar tränger sig på.

Några efterlysningar

Empiriskt vilar Schöns framställning huvudsakligen på flera årtiondens arbete med en rekonstruktion av svenska nationalräkenskaper från 1800. Resultaten av dessa rekonstruktioner med deras underlag och metoder har publicerats i en serie arbeten. Även med hänsyn till dessa publikationer saknar man en diskussion av vissa tillhörande problem.

Ett gäller tjänsterna i det förindustriella samhället. Rikshuvudbokens uppgifter om statens inkomster och utgifter, som bygger bl a på länsräkenskaperna, är huvudkällan till den indelta militär- och civilstaten. Skatteper-sedlar *in natura* var här en stor del av lönen. De upptogs i länsräkenskapen efter sitt gamla kronovärde. Därutöver hade kronan rätt till den s k "gewinsten", som utgjordes av skillnaden mellan kronovärde och markegångspris. För kronans "behållna hemman", vars grundskatt indrevs av kronofogden, upptogs denna gewinst i räkenskapen. Indelningshavarna hade samma rätt till gewinst av dem anordnade hemman, men anordningarna avfördes ur räkenskaperna till sina kronovärden och gewinsten av dem gick alltså räkenskaperna förbi. I de centrala jordbrukslandskapen var det mesta anordnat

och mycket lite kronan behållet. I motsvarande grad underskattar rikshuvudboken statstjänsternas omfattning.¹⁸

Jordbrukets årliga tillväxt i fasta priser har enligt Schöns beräkningar för andra hälften av 1800-talet stigit till dubbelt så mycket som befolkningstillväxten. Under seklets första hälft har den begränsat sig till 150 % av befolkningstillväxten. Det finns ändå goda skäl för att tilldela jordbruket rollen som drivande kraft i tillväxten under seklets första hälft men inte längre under den senare hälften. Problemet är att talen för jordbruksproduktionen 1800–1861 inte kunnat byggas på vare sig den omöjliga jordbruksstatistiken eller på senare kanske bättre men regionalt begränsade undersökningar. De är i stället konstruerade med krav på konsistens med befolkningsutvecklingen, med övergången från nettoimport till nettoexport mitt i perioden, med relativpriserna på vegetabilisk och animalisk produktion och med konsumtionen av industrivaror. Det är en djärv och spännande konstruktion, en av höjdpunkterna i de nya historiska nationalräkenskapsserierna. Med hänsyn till relativprisernas betydelse är det dock bekymmersamt att rågpriset ensamt får representera vegetabilernas prisutveckling i en period, då vi hade en produktinnovation, potatisen, med stora möjligheter att reducera kostnaderna för mänsklig reproduktion.¹⁹

Av stort intresse i de historiska nationalräkenskaperna är beräkningarna av förädlingsvärdesandelarna för industrin som helhet och för olika branscher och deras historiska utveckling. Både metoder och resultat hade förtjänat omnämmanden i en ny svensk ekonomisk historia. Förädlingsvärdet kan beräknas antingen från användningssidan eller som tillverknings- eller saluvärde minus kostnaderna för insatsvaror. Resultatet är anmärkningsvärt. För de enskilda branscherna tycks förädlingsvärdesandelen sjunka på lång sikt, inte oavbrutet eller kontinuerligt utan under begränsade perioder av genomgripande mekanisering. Hela industrins förädlingsvärdesandel stiger däremot ihärdigt och varaktigt. Det beror mycket på att livsmedelsindustrin med dess låga förädlingsvärdesandel minskar oavbrutet i betydelse över tiden.²⁰

18. Olle Krantz, *Historiska nationalräkenskaper för Sverige. Offentlig verksamhet 1800–1980*, Lund 1987, s 13, 15; Karl Åmark, *Sveriges statsfinanser 1719–1809*, Stockholm 1961, s 103, 350, 665; Lars Herlitz, *Jordegendom och ränta. Omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*, Göteborg 1974, s 240f. En skattning av underskattningen 1800–1809 skulle behöva en särskild undersökning.

19. Schön 2000, s 58f, 139f; Lennart Schön, *Historiska nationalräkenskaper för Sverige. Jordbruk med binärningar 1800–1980*, Lund 1995, s 10–53.

20. Schön, *Historiska nationalräkenskaper för Sverige. Industri och hantverk 1800–1980*, Lund 1988, s 144–149.

Ett tillhörande problem gäller förhållandet mellan tillväxt å ena sidan och arbetsdelning och specialisering å den andra. Var går gränserna? När uppstår en ny verksamhet? Mycket av tillväxten har bestått i *outsourcing*, i självständiggörande och utplacering av aktiviteter utanför äldre mer mångsysslade arbetsenheter till följd av specialisering.

Sist ska efterlysas vart äldre kriterier på strukturgränser tagit vägen i bestämningen av cyklerna. Det började som många av oss minns med Gerschenkrons bejublade användning av indexproblemet som indikator på strukturella olikheter. Det fortsatte med distinktionen mellan perioder av anläggningsinvesteringar och perioder av maskininvesteringar.²¹ Valet av indikatorer är metodiskt intressant. Vi borde fått veta mer om det och eventuella förändringar.

Inhemska faktorer och globalisering

Så till nya drag i Schöns bild av 1800- och 1900-talens svenska ekonomiska historia. Flera kan nämnas. Dateringen av industrisamhällets genombrott i Sverige till 1890-talet är ett. Därmed sammanhänger den starka kopplingen av den svenska industrialismen och dess framgångar till elektriciteten med tillhörande utvecklingsblock. Särpräglad är också det återkommande framhävandet av höga löner som omvandlingstryck, också det knutet till antaganden om strukturcykelns generella uppbyggnad. Till den oförskräckta ekonomismen hör förstas generositeten mot t ex både svensk modell och nyliberalism. Båda tilldelas sin tidsbegränsade ändamålsenlighet. Åter kan det sägas att teorin söker ändamålsenlighet hos politik och institutioner i sin tillämpning. Det utesluter förstas inte all kritik.

Central för flera särdrag är den vägning mot varandra av inre och yttre faktorer i den ekonomiska utvecklingen som Schön arbetat med genomgående i den långvariga framväxten av denna bok, men som också genomgått vissa förändringar.

På två ställen i boken ställs en exportmodell för den svenska industrialiseringen gentemot en hemmamarknadsmodell: först i det inledande kapitlet om tillväxt och omvandling, sedan i kapitlet om den andra strukturcykeln mellan 1850 och 1890. Motsättningen finns redan i Schöns avhandling om den svenska textiltillverkningen 1820–1870 från 1979. Kritik riktades där

21. Olle Krantz & Carl Axel Nilsson, *Om strukturgränser i svensk ekonomi 1800–1975. En metod att använda nationalproduktserier i analys av ekonomisk-historisk förändring*, Lund 1978; Olle Krantz, *Utrikeshandel, ekonomisk tillväxt och strukturförändring efter 1850*, Malmö 1987.

mot tidigare framställningar av tidig svensk industrialisering. Jordbruk, hemslöjd, och hemmamarknad hade försumrats. Betydelsen av exportindustrins genombrott från 1850 hade så överdrivits.²²

Kritiken träffade Montgomery, Gårdlund och i någon mån också Jörberg. I botten fanns Heckscher. I *Svenskt arbete och liv* är det 1800-talets frihandel som öppnar vägen till bl a Sveriges komparativa fördelar, skogen och järnet, för de handlande ländernas samlade efterfrågan, och som på så sätt upphäver verkningarna av faktordisproportionerna, alltså av den ojämna fördelningen av produktiva resurser mellan länderna. Så gavs också möjligheterna för "ett nådigt öde" att "i många hänseenden [...] kasta gåvor i vår turban". Som då Thomas-processen gjorde våra största malmtillgångar användbara, eller då massaindustrin i förening med ny efterfrågan på trä och papper tog vara på mindre virkesdimensioner och förkortade omloppstiden i skogsbruket. I avsnittet om trävaruindustrin erinrar sig Heckscher Knut Wicksells domedagspredikningar om de svenska skogarnas överexploatering som han finner i sig motiverade men uppenbart gendrivrna av utvecklingen. Så stark var Heckschers egen övertygelse om naturtillgångarnas avgörande betydelse för den industriella utvecklingen att han ännu 1941 kunde beteckna betydelsen av verkstadsindustrin och dess stora internationella företag SKF, ASEA, LM, AGA, Elektrolux och STA som överdrivna på 1920-talet liksom senare: "Någon huvudroll inom Sveriges näringsliv spelade de aldrig".²³

I ett större bidrag till riksgäldskontorets 200-årsjubileum presenterade Schön 1989 vissa omvärderingar gällande den stora kapitalimporten till Sverige 1850–1910. Dels justerades tidigare skattningar av den upp med dryga 50 %. Dels fick denna större kapitalimport en avsevärt vidgad roll. Den hade inte alls bara finansierat infrastrukturella investeringar av stat och kommun. Den hade också bidragit till att utveckla inhemskt kreditväsen och penninghushållning, sannolikt överfört en del invandrade privata entreprenörers tillgångar, finansierat även enskilda investeringar – lång- såväl som kortfristiga – liksom sysselsättning i gamla och nya företag i gamla och nya branscher, och rent av i sämre tider finansierat underskott i bytesbalansen som uppkommit genom import av utländska konsumtionsvaror. Vartill kom naturligtvis de

22. Lennart Schön, *Från hantverk till fabriksindustri. Svensk textiltillverkning 1820–1870*, Lund 1979, s 15f, 75–83.

23. Heckscher 1941, s 294–306, 376. Om Wicksells förhållande till den heckscherska utrikeshandelsteorin, se Lars Herlitz, "Wheat and Wood: Wicksell, Heckscher and the Theory of Foreign Trade 1896–1920", *History of Political Economy* 34:2, 2002, s 479–498.

större kostnaderna för denna större skulds underhåll.²⁴ Vår exceptionellt stora utlandsskuld i industrialiseringens avgörande stunder var alltså inte riktigt det dygdemönster som vi förut kunde hålla upp för olyckligare gäldslavar. Faktiskt hjälpte den oss någon gång, särskilt kanske i det glada 1880-talet, att rent av "leva över våra tillgångar", så som det brukar heta i ekonomernas predikotexter. Schöns omdömen låter betydligt lättsinnigare.²⁵ Väl medger han med emfas att den större kapitalimporten förde oss närmre en hotande skuldfälla. Så mycket större betydelse tillkommer då också den tredje strukturcykelns stora omvandling 1895–1910 som gjorde Sverige till ett industriland och därmed förberedde övergången till kapitalexport.

Ett steg mot ytterligare rehabilitering av Heckscher och de yttre krafterna togs på 1990-talet. För provokationen svarade K H O'Rourke och J H Williamson med några artiklar från årtiondets mitt. Enligt dem skulle Sverige från 1870 till 1910 med avseende på reallönenivå ha passerat Tyskland och England. Detta exceptionella fall av "konvergens" eller "kappsprung" borde enligt O'Rourke och Williamson tillskrivas "globaliseringens krafter" snarare än diverse mystiska inhemska faktorer. Heder betygades i sammanhanget de svenska ekonomerna Heckscher och Ohlin, vilkas frihandelsteoretiska insatser spelades ut mot den sk "nya tillväxtteorin".²⁶

En del kan sägas om denna trendiga terminologi. Begreppen konvergens och hinna i kapp hör hemma i tolkningar av USA:s relativa stagnation under guldåldern 1950–1975. De förutsätter här existensen av ett teknologigap, som medger eftersläparna en snabbare tillväxt. Bortsett från dess nu glömda användning i Hitlers terminologi var väl ordet globalisering först avsett att fånga vissa särdrag i det nya nätverkssamhället. Hänfört till slutet av 1800-talet får det den trivialare innebörden av mer integrerade varu- och faktor-

24. Lennart Schön, "Kapital, kreditmarknad och industrialisering 1850–1910", i Erik Dahmén (red), *Uppläning och utveckling. Riksgäldskontoret 1789–1989*, Stockholm 1989, s 227–273.

25. "En inhemsk finansiering av både infrastruktur och industri hade inneburit en lägre tillväxttakt under avgjort större både ekonomiska och sociala konvulsioner. Genom att såväl investeringar som konsumtion kunde tillåtas växa utan återkommande hårda åtstramningar stimulerades den industriella tillväxten och omvandlingen i Sverige." Lennart Schön, "Svensk statsskuldspolitik genom tvåhundra år". Schön 1989, s 23. Så mycket större blev ju också konvulsionerna när obligationerna till sist köptes hem för exporterade baslivsmedel av världskrigsårens gulascher!

26. Kevin H O'Rourke, & Jeffrey G Williamson, "Open Economy and Late Nineteenth Century Swedish Catch-Up. A Quantitative Accounting", *SEHR* 43, 1995, s 171–203; Kevin H O'Rourke & Jeffrey G Williamson, "Education, Globalization and Catch-Up: Scandinavia in the Swedish Mirror", *SEHR* 43, 1995, s 287–309.

marknader, en trivialisering som blev ganska allmän under 1990-talet.²⁷ Poängen med det Heckscher-Ohlinska utrikeshandelsteoremet är att en fri varuhandel utjämnar även faktorpriserna mellan länderna och därmed gör faktorrörlighet över gränserna överflödig. Men O'Rourke och Williamson måste själva – på visserligen diskutabla grunder – tillskriva migration och internationella kapitalflöden huvuddelen av faktorprisförändringarna.²⁸

Schön har sedan givetvis försvarat både de inhemska faktorernas roll och sin tillväxtteori.²⁹ Men han har också absorberat "globaliseringens krafter" i form av faktorrörelser och faktorprisförändringar och därtill gett dem mer långsiktiga konsekvenser. Det empiriska stödet för det nu ännu gladare 80-talets reallönestegring är fallande livsmedelspriser tack vare det amerikanska vetet i förening med de någorlunda stabila nominallöner som tillgängliga löneserier från några väletablerade industrier kan uppvisa. Till det borde sägas att nominallöner har visat sig svåra att sänka även med hjälp av erkänt fallande levnadskostnadsindex – som det ju inte fanns några på 1880-talet – och att de tillgängliga löneseriernas representativitet för en allmän lönenivå av detta och flera skäl kan ifrågasättas.

Bland orsakerna anför Schön dels emigrationen, som just kulminerade under detta decennium väsentligen på grund av pull-faktorer från USA, dels den stora utländska upplåning till särskilt infrastruktur och urbanisering, som skulle göra Sverige till kanske världens mest skuldsatta nation vid första världskrigets utbrott. Han nämner också inhemsk efterfrågan och facklig organisering. Men i förgrunden ställs alltså "de strömmar med arbete ut ur och kapital in i svensk ekonomi som dramatiskt kastade om de relativa faktorpriserna. Sverige blev därigenom ett Amerika i Europa". De omedelbara följ-

27. I en uppsats tryckt 1992 skrev François Chesnais att ordet myntats av journalister och politiker och sedan prackats på den akademiska världen. Självt försökte han begränsa dess användning till det sena 1980-talets av ny tematik möjliggjorda förändringar i de multinationella bolagens verksamhet, som berövat ett växande antal OECD-länder flera attribut av ekonomisk självständighet. Bengt-Åke Lundvall (ed), *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*, London 1992, s 280. I Sverige begav det sig senare, åtminstone för ekonomisk historia. Enligt Språkdata vid Göteborgs Universitet kommer genombrottet för globalisera och globalisering i svensk dagspress åren 1995–1997. I Birgitta Furuahagen (red), *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia från 1993* finns orden inte med i sakregistret. I Schöns *En modern svensk ekonomisk historia* finns 10 sakregisterhänvisningar till 26 ställen i text. Betydelsefältet är brett: internationalisering vore genomgående den möjliga synonymen.

28. O'Rourke & Williamson, "Education, Globalization and Catch-Up", tab. 4, s 300f.

29. J Ljungberg, "Catch-Up and Static Equilibrium: A Critique of the Convergence Model", *SEHR* 44, 1996, s 265–275; Kevin H O'Rourke & Jeffrey G Williamson, "Reply to Ljungberg", *SEHR* 44, 1996, s 276–279; Lennart Schön, "Internal and External Factors in Swedish Industrialization", *SEHR* 45, 1997, s 209–223.

dena var att höga löner och löneandelar stegrade omvandlingstrycket inför den tredje strukturcykelns stora omvandlingsfas efter 1890, då de traditionella och råvarubetonade exportprodukterna fick ge plats för utvecklingsblocken kring ASEA, pappersindustrin, motorerna, verkstäderna och konsumtionsindustrierna. De långsiktiga följderna blev inte mindre anmärkningsvärda. "Industrins kapitalägare och arbetarrörelsen skulle komma att dela en i grunden positiv syn på det svenska internationella beroendet och på den ekonomiska tillväxten och produktivitetssökningen som skulle ge ökade inkomster".³⁰ Det kända folklustspelet *Karl Fredrik regerar* – filmen inspelad 1934 med även 1920-talets löneuppdrivande och omvandlingspressande rationaliseringsfas bakom sig – får här sin materiella underbyggnad redovisad.

Därmed får då Eli Heckscher sin tribut också i Schöns framställning. Den gäller förstås inte hans förbiseende av de inhemska faktorernas betydelse, av jordbrukets, textilframställningens och den inhemska marknadens utveckling. Än mindre gäller den hans överdrivna tilltro till de naturliga komparativa fördelarnas betydelse. Och lika lite som hos O'Rourke och Williamson kan den hos Schön gälla teoremet om frihandelns utjämnning av priserna på orörliga produktionsfaktorer. Vad Heckscher nu kan tillerkännas är insikten om "globaliseringens krafter", som drar mot ett jämviktsläge, där faktorernas migration utjämnat deras priser. Det kan synas nog så riktigt och rättvist. Men finns det täckning för det, empiriskt och teoretiskt?

Den empiriska täckningen har redan berörts. Med den teoretiska förhåller det sig så här.³¹ Produktionsfaktorn kapital hör hemma i den neoklassiska jämviktsteorins sk produktionsfunktion, som försökte att bemästra produktionens och utvecklingens problem genom att demonstrera komplementariteten mellan arbete och kapital. Begreppsapparaten började formas omkring det förra sekelskiftet och bär därav sina tydliga apologetiska drag. Kapitalet, frukten av kapitalisternas sparande, var arbetets komplement, som kunde ersätta arbetet, när det relativa faktorpriset så medgav. Man avskräcktes inte av det mycket heterogena begreppet, som omfattade både finansiellt kapital och alla tänkbara kapitalvaror. Därmed fick man ett slags modellera som, väl hopsparat, kunde lika ögonblickligt som kostnadsfritt formas eller omformas till erforderade maskiner eller andra insatsvaror inom ramen för det allmänna och oföränderliga kunnande som produktionsfunktionen definierade i termer av kapitalets och arbetets komplementaritet. Teknisk förändring fanns inte i

30. Schön 2000, s 224ff.

31. Pasinetti 1981, kap IX.

denna värld eller bevärdigades inte med någon uppmärksamhet. Vad som hände i utvecklingen var att mer och mer kapital ackumulerades och blev relativt billigare, att produktionen blev mer och mer mekaniserad, och att – föreställde man sig – produktionens s k kapitalkoefficient (capital-output ratio), alltså den andel av arbetet som gick omvägen in i produktionen via kapitalvarorna, steg med mekaniseringen. Numera vet vi att den tekniska förändringen existerar, att den fortgår mer kontinuerligt och att den till skillnad från den neoklassiska valhandlingen tar tid och kostar. Vi vet också att kapitalkoefficienten inte uppvisar sin förväntade stegring över tiden och förstår därav att mekaniseringen delvis drivs framåt av att tekniken förbilligar kapitalvarornas framställning såsom nu senast skett inom t ex räkning och ordbehandling. Det är teknisk förändring och dess förmåga att skapa nya komplementariteter och utvecklingsblock som står i centrum för Schöns tillväxtteori. "Kapitalfaktorn" tillhör en annan teoretisk miljö. Globaliserings påverkan på utvecklingen via faktorrörlighet och faktorpriser är i realiteten ett teoretiskt diskutabelt påstående. Är inte den stora skillnaden mellan 1880-tal och 1980-tal vad som gjordes och inte gjordes med kapitalet och att vi under det förra årtiondet hade en stat som tog ett visst ansvar för infrastrukturen men under det senare en stat som sökte undfly det?³²

Institutionerna

Lennart Schöns bok har många förtjänster. Som lärobok förenar den rik konkretion med klara teoretiska resonemang och stora övergripande grepp. Som inkörsport till fortsatta studier och forskning refererar den generöst till en omfattande ekonomisk-historisk litteratur.³³ Som produkt bjuder den inte bara på en myckenhet av s k ny kunskap, som brukar prisas i utlåtanden, utan gör därutöver ett djärvt försök att förnya vetenskapen. Det sker i förklaringen av en lång tillväxtprocess med hjälp av systematisk komparation av en rad strukturella omvandlingar. Säkert blir det det som kommer att tillförsäkra den äran att få bli slagpåse i fortsatt vetenskaplig diskussion.

Det är klart att tolkningar inte bara av teknisk förnyelse utan också av de institutionella förändringarna måste ingå i en sådan förklaring. Det har inte bara olika slags institutionalister insett. Det insåg också Heckscher som just däri såg själva omöjligheten av en allmän teori för samhällsutvecklingen. Heckscher var en urbota idealist, som slog vakt om både idéernas och politi-

32. Schön, a, a, s 498–503.

kens oavhängighet. Men ekonomiskt funktionella förklaringar av institutionella förändringar kan i sin renhet faktiskt väcka oro också hos andra. Två exempel!

Vid 1800-talets mitt bröt frihandeln och näringsfriheten igenom också i Sverige. Tillhörande institutionella förändringar gav väsentliga bidrag till den marknadsintegration, som tillhörde denna strukturcykels viktigaste innehåll.³⁴

Till bilden hör dock också revolter mot förändringen. Krimkrigskonjunkturen utlöste brödupplopp bland städernas arbetare, som återopade landslagens förköpsförbud och som i just detta hänseende kunde möta förbluffande lyhördhet hos städernas myndighet. De mötte emellertid också en ny lagstiftning som i straffhänseende avsiktligt suddade ut de dessförinnan tydliga skillnaderna mellan upplopp och uppror.³⁵ Denna auktoritära liberalism är känd också från andra länder.³⁶ I Sverige föregrep den Sundsvall och Ådalen.

Ska den auktoritära sidan med också i den ekonomiska historien? Ja, om vi inte vill att själva ämnesavgränsningen ska bidra till en förljuvad segrarnas historia.

Mitt andra exempel är Saltsjöbadsavtalet. Minnet av stormen och striden kring TV-programmet "Från socialism till ökad jämlikhet" från 1971 lever väl ännu kvar hos många. Det kan nu till nöds friskas upp.³⁷ Programmet var en genomförd vänsterkritik av det i Saltsjöbaden institutionaliserade klassarbetet, och hämtade inspiration också från den höga men hemlighållna frekvensen av "vilda strejker" under en stor del av 1960-talet. Det väckte indignation hos Erlander men mötte en mild förståelse från Per Nyström och Ernst Wigforss. Minnesvärd är de "opartiska" experternas enhälliga domslut och oförglömlig partisekreterarens frimodiga metafor: TV hade låtit djävulen skriva kyrkohistoria.

33. "Man (sic!) talade om de femton familjerna som tillsammans kontrollerade större delen av den svenska industrin, vilket bl a föranledde en statlig koncentrationsutredning under 1960-talet." Schön 2000, s 418. Generositeten sträcker sig alltså inte till C H Hermanssons utan statliga resurser i flera arbeten framlagda och utvecklade kartläggning av den svenska storfinansen, som ekonomerna av facket omsorgsfullt förtog i två och ett halvt decennium före 1960-talets koncentrationsutredning. Frans Severin i 1930-talets mammututredning tillhörde de av Hermansson erkända metodiska idégivarna. Schön skriver visserligen inte idé- eller kunskaps historia. Men vi som står för "nationens minne" borde inte låta uppenbara fall av klerkernas förräderi få leva opätalda i evighet.

34. Schön 2000, s 151–157.

35. I Svensson, "För brödet mot frihandeln" och "Lagen bakom Ådalens tragedi", *Arbetshistoria* 87, 98f, 2001.

36. K G Persson, *Grain Markets in Europe, 1500–1900. Integration and Deregulation*, Cambridge 1999, s 147–150.

37. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001, s 423–435.

Hos Schön växer Saltsjöbadsavtalet fram ur följande. Industriomvandlingen hade förskjutit det sociala kraftfältet i riktning mot arbetarklassen och industrins kapitalägare. Dessa klasser hade haft gemensamma erfarenheter av globaliseringens välsignelser före det första världskriget och därmed fått en delad positiv syn på internationellt beroende, tillväxt och ökad produktivitet. LO:s växande allmänintresse för industriell utveckling hade begränsat särintressenas betydelse. Därmed skapades förutsättningarna för ett samförstånd om förhandlingsregler och metoder att undvika kostsamma konflikter.³⁸

Det ligger inget överraskande eller chockerande i denna bild av en institutionell anpassning till fordismens strukturer. Det är bara det att kyrkan nu fått sitt genom att djävulen och med honom konflikten fallit ur bilden. Förklaringar av institutionella förändringar har stor betydelse. Men fältet måste vidgas till att omfatta de sociala motsättningarna och konflikterna. Annars är jag rädd för att vår obetvingliga benägenhet för darwinistiska förklaringar ska bemäktiga sig också den analytiskt orienterade historieskrivningen.

38. Schön 2000, s 226, 347.

Summary: Analytical History on Growth – Reflections on Lennart Schön's *En modern svensk ekonomisk historia* (English translation: *A Modern Swedish Economic History*)

The influence of Rankian orthodoxy culminated in the 1890s and receded during the twentieth century. The analysis of development was refined and much of the twentieth century's historical descriptions were either inspired by Marxism or attempted to offer alternatives to it. The End of History around 1990 ended any such ambitions. One of the contributing factors to this was the social science's traditional deprecating attitude, particularly that of economics, toward history. Economic history was a particularly problematic venture. Heckscher certainly felt this way when he represented the subject in Sweden.

Lennart Schön's book has significant differences from Heckscher's *Sveriges ekonomiska historia* (English translation: *Sweden's Economic History*). For Heckscher economic history was used to high degree as a supporting science. Schön's history is about a development process where pronounced changes create stages and where both changes and stages are analysed and explained in economic terms. In addition, he finds that these stages can be synchronised quite accurately with the division of world orders found in political history.

Much has occurred between Heckscher and Schön. New questions and fields of study have been incorporated into economic theory. Words such as growth and transformation are already found in the subtitle to Schön's book. The development of national accounts has been an indispensable support. Schön also writes about something that Heckscher never quite reached other than superficially: a long-term process of growth. Heckscher's premise was a type of equivalent to institutional restrictions, which in addition to resources and technology, limited the choices of the economic actors. Schön endogenises the institutional changes using functional explanations.

Several new trends in Schön's presentation of Swedish economic history can be noted. The dating of the breakthrough of industrial society in Sweden to the 1890's is one and the argument that high wages were a driving force on the transformation is another. His generosity to both the Swedish model and new liberalism are part of his undaunting economism. Central to several of the unique approaches that Schön worked with throughout his book is the weighing of internal and external factors against each other in economic development.

Schön acknowledges Eli Heckscher insight on "globalising forces", which pull toward an equilibrium, where the migration of the factors of production equalised their prices. The basis for such a tribute, however, can be questioned.

Technical changes and their ability to create new complementary aspects and development blocks are central for Schön's growth theory. "The capital factor" belongs to another theoretical setting. The influence of globalisation on development via mobility and prices of factors of production is theoretically questionable.

Schön's book combines rich concrete discussions with clear theoretical reasoning and a broad comprehensive approach. It not only offers new knowledge, but also is a daring attempt at renewing the science. It has an explanation of a long growth process with help from systematic comparisons of a number of structural transformations.

Interpretations of not just technical renewal but also of the institutional changes must also be included in such an explanation. Heckscher realised this and as such saw the impossibility of a general theory for the development of society. Economic functional explanations of institutional changes however can be disturbing for some. Explanations of institutional changes have significant importance, but the field has to be expanded to include the social oppositions and conflicts.